

Az író aggodalom nélkül él a komikumteremtés ősi fogásaival. Látnivalóan nem fél olyan — várható — kritikusi fanyalgásoktól, amelyek a helyzetkomikumot, a kedélyes-csattanós anekdotát, a szereplők szájába adott szójátékot (netán „blöd” viccet) avult és elhasznált fogásnak minősítik. Mocsár Gábor jól tudja, hogy ha az irodalom és a színjáték kezdeteitől élt mindezekkel az irodalom és a színpad, bátran élhet vele ezután is, — legalább annyi ideig, amennyit eddig élt velük. Még az „előre látható”, várt poénokat sem veti meg, hiszen ez is a humor egyik sajátos formája: milyen jó néha előre sejteni, hogy min fogunk szívből derülni!

Mocsár — mint bármely író — elvárhatná, hogy az olvasó „vegye a lapot”, vagyis belemenjen a játékba, amit ő maga játszik komoly komolytalansággal. Ő azonban nem ilyen agresszív. Eljátssza, eljátszatja szereplőivel kisebb-nagyobb komédiáit, s közben egyetlen gesztussal sem invitálja az olvasót a játékra. És éppen ez a jó, hiszen az önfeledt — vagy annak látszó — játék vonzza igazán a kívülállót, az olvasót, mint amikor a játékba belefeledkező gyereksapatba kívánczik az, aki csak nézi. És ekkor már készséggel elfogadja például azt az abszurdumot is, hogy napjainkban olyan öregasszony is élhet, akinek lánykorában még a fiatal Kossuth Lajos azt mondta egyszer: „Sárika, Sárika, maga huncut kislány!”. Sőt „az a pimasz” Görgey is csapta neki a szelet, és egy megyebálon az ügyetlenül táncoló Deák Ferenc a lábára lépett. (Nem is nehéz elhinni, hogy a haza kövérkés bölcse nem volt valami kitűnő táncos!)

A kötetet két szatírafűzér zárja, a *Pajzán triptichon* és a *Talponálló* című tárca-sorozat. Ezek között akad telitalálat (a kaján példázatú *Madáriskola*), kedvesen lírai emlékezés (*Hová lett a cserebogár?*), de fáradtabb, erőtlenebb is néhányuk.

Egészében a *Sziklából vizet* című kötet a maga módján olyan görbe tükör, amelybe beletekintve önmagunk ismeretében gyarapszunk — mint minden jó szatíra olvasásakor. (*Szépirodalmi*, 1975.)

NACSÁDY JÓZSEF

## Feljegyzések és levelek a Nyugatról

Az *Új Magyar Múzeum*-sorozat tizedik kötete — *Vezér Erzsébet* gondozásában — *Fenyő Miksa* visszaemlékezését s levélgyűjteményét teszi közzé. Az efféle kiadványok olvastán óhatatlanul fölmerül a gyanú, nincs-e a háttérben valami — a dokumentumok mentése s megjelentethetősége végett vállalt — kiadói kompromisszum. A könyv tüzetesebb tanulmányozása azonban az ellenkezőjéről győz meg. A legelevenebb, legolvasmányosabb fejezete nem is a volt Nyugat-szerkesztő levelesládája, hanem Fenyő nagy emlékező esszéje. Igaz, a levelek megismerése tudományos szempontból fontosabb; jelentőségük azonban — kevés lévén köztük az ideológusi megközelítés, annál több az ügyintéző szándékú, műveket kísérő s kiadásukat sürgető írás — inkább közvetve nagy. Például egy-egy írói-költői kronológia érvényesítése szempontjából. Viszont a kétszáz oldalas tanulmány igazi írói készséget és értékeket csillogtat, tán nem is gondolati fegyelmével elsősorban, hanem az intellektus oldott könnyedségével, amint kronikát és portrét, anekdotát és elemzést a belső sugallat törvénye szerint váltogat.

Hasonló dilemmát él át az olvasó, midőn az emlékezések tárgyilagosságát mérlegeli. A *Nyugat* szerkesztőségéről festett kép hitelesnek tűnik. A folyóirat szellemi fölépítése *Osvát* érdeme, aki a vállalkozás igazi spiritus rectora, s a „tökéletes olvasó” jogán szerkesztő. A főideológus a Nyugathoz lazábban kötődő *Ignotus*, aki-

ben viszont megdöbbenően sok kétely halmozódik a folyóirat szerepét és jövőjét illetően. A szerkesztőség legmozgékonyabb tagja *Fenyő*; a taktikai csatákat ő nyeri meg, a kitűnő szervező. Nem mecénása (mint *Hatvany*), hanem pénzügyminisztere a lapnak. *Hatvany* „az Ady ügyben zászló” — aki a költő irányában a *Nyugat* legfontosabb szerepét játssza.

Amilyen igaznak érezzük azonban a szerkesztés e belső világának lírai hevületű láttatását, épp olyan problematikusnak tűnik számunkra, ahogy *Fenyő* a lap irányát, szerepét, helyzetét utólag megítéli. A két világháború közti megbékélő tendenciákat vetíti vissza a múltba, midőn — tele illúzióval s idealizálással — portrékat rajzol *Gyulai Pálról*, *Herczeg Ferencről*, vagy egyetértően emlékezik az *Ignotus—Andrássy-féle ideológiai paktumra* s megengesztelődik *Rákosi Jenő* iránt. A mai olvasót tán nem is a világnézeti elbizonytalanodás zavarja elsősorban, hanem a gesztus, mellyel nézetét a történelemre vetíti. Kassák, Nagy Lajos, Ady és mások panaszaira emlékezve nehéz elhinnünk a *Nyugat* szellemi egységének legendáját, hogy „mindenki azt írhatta bele, amit írnia adatott”, mert „egyetlen kánona a gondolat szabadság kánontalansága volt.” Igaz, *Ady* és a lap viszonyát maga *Fenyő* se ábrázolja idillinek, sőt kíméletlen őszinteséggel meg is fogalmazza: „A *Nyugat* írói közül senki sem tartotta a *Nyugatot* *Ady* lapjának” — maga *Ady* sem ambicionálta, hogy annak tartásák, annál inkább a közönség. De a nézeteltéréseket már, az egyeztető taktika általánosításával, a túltengő egyéniség érzékenységből magyarázza: „El sem tudok képzelni lapot, amelynek kereteit az ő egyénisége szét ne feszítette volna”, jóllehet a szerkesztőség „híven hozta minden írását (?)”. Vitatható az is, ahogy *Fenyő* a *Nyugat* második nemzedékét (tán *Illyést* kivéve) megítéli. Mintha kissé megrekedt volna a századelő ízlés- és gondolatvilágában, *József Attiláról* és *Németh Lászlóról* már — ha egyáltalán van — csak rossz szava van.

És mégis, minden szemléleti tévelygése ellenére is, *Fenyő* Miksa emlékiratíró magatartása nagyon rokonszenves. Nem próbálja mai szemmel retusálni a múltat (mint *Gellért Oszkár*), nem tünteti föl magát tévedhetetlen bírónak, mint sok-sok memoár szerzője. Vállalja elfogultságait: hogy a magyar irodalomból nem ismer gazdagabb fejezetet koránál. Független szellemként sem szolgálja hívoőségét: „Az én szőlőmet *Ady* napja érlelte meg” — vallja büszkén. Furdalja a lelkiismeret, amiért kortársai mellett elmulasztotta az eckermanni küldetést teljesíteni. Intellektusa korlátait sem leplezi: olyan emlékező, akinek emlékezete gyöngye s hajlama van az anekdotázásra. Néha e szigorú kritika szelíd öniróniává oldódik: érdeme csak annyi, hogy „jelen volt”, s emlékirata is nélküli „a régi polémiák tüzét, bátorságát”. Mottó *Aranytól* kölcsönöz: „Ha későn, ha csonkán, ha senkinek, írjad!” Pedig mint hitvitázó a legfélelmetesebb. Egy-egy polémiáját tanítani lehetne; így a *Kosztolányi* *Ady*-revíziójára írott válaszát, ahogyan az ellenfél érvein előjelet cserél s a saját gondolatmenetébe illeszti. Most viszont ereje az „elengedettségben” van. „Hál’ isten, hogy nem esztétikai tanulmányt írok írókról és műveikről, hanem csak emlékezéseket, együtt eltöltött órák benyomásait, egy hangot, egy-egy mozdulatot!” — fogalmazza meg ars poétikáját.

A levelek közül *Ady*, *Kaffkái* és *Ignotusé* a legfontosabbak. *Ady* a „duk-duk-affér” történetére vetnek fényt, *Kaffkái* az írói életrajz nélkülözhetetlen dokumentumai, *Ignotusé*, „a névleges főszerkesztőé” az emigrációban sorvadó lélek fájdalmas vallomása.

*Vezér Erzsébet* tanulmánya tárgyilagosságával, alaposságával tűnik ki. Az első tudományos igényű összefoglalás *Fenyő* írói pályájáról, egyszersmind a századelő hiteles kritikátörténete is. (Talán túlságosan távolságtartó.) *Fenyő* ír először Magyarországon *Kierkegaardról* és *Musilról*, megdöbbenő minőségérzékkel emelkedik az impresszionista bírálat átlaga fölé. Érthető, ha *Vezér Erzsébet* nem a „korrekt úriember” vagy a „liberális politikus” portréját hangsúlyozza, hanem a fogékony kritikus *Figyelőben* induló, s a *Nyugatban* tetőződő értékörző munkásságát. Egyetlen ellenvetésünk van csupán: *Fenyő Madách*-kritikáját a későbbi *Lukács György*-értékelésre hivatkozva sem helyes „jogos észrevételnek” elismerni. Tömörségében is:

sokatmondó a bírálat műfaj történeti elemzése. A gondolatmenet helyett csupán egy kiegészítő megjegyzés kívánkozik. Az impresszionizmus nem csak a kritikátörténet egy túlhaladott korszaka, hanem kissé vívmány és módszer is; meghallása belső intuitív érzékünk sugallatainak, melyet az elvi alapon álló kritikus sem nélkülözhet. Ez az alapja Fenyő Miksa ma is elevenen ható írásművészetének. A jegyzetapparátus — informatív gazdagságával, adatszerű, eligazító pontosságával — dicséretes módon válik a könyv szerves részévé. (*Akadémiai Kiadó, 1975.*)

GREZSA FERENC

## Bálint Tibor: Kenyér és gyertyaláng

A *Kenyér és gyertyaláng* arcképei, vallomásai és esszéi új vonásokkal gyarapítják Bálint Tibor írói arculatát. Regényeinek (*Zokogó majom, Önkéntes rózsák Sodomában*), novellásköteteinek (*Cendes utca, Császár és kalaposinas*) sora után megjelenő új könyve az irodalom sűrűjében élő ember bőséges tapasztalatait, tág körökben mozgó ismereteit, az írói műhely gondjait és örömeit összegzi. Az egész kötetet jellemző élményszerűség író és irodalom bensőséges kapcsolatát sugalmazza. A közvetlen hangvétel meglepően mély intellektuális fogékonysággal, mélységeket sejtető gondolatok tömör felvillantásának szándékával társul. A privát természetű élmények — a kötet legjava írásaiban — nagy összefüggések szerves részeivé növekednek, az apró események általános tendenciákat jelenítenek meg, az író a jelenségek sokaságából kikristályosodó lényeg megragadására törekszik. A rövid írások háttérben szüntelen ott érezzük a tetemes életmű hiteles fedezetét, az alkotó személyiség kifinomult gesztusait. A változatos témaköröket átfogó műből — legfőbb tanulságként — így bontakozhat ki az irodalom hivatásának, kudarcokon is átívelő reményeinek egyéni hangú értelmezése. Az arcképek, vallomások és esszék motívumai, gondolatai egymásra utalnak, a fejezetekben inkarnálódott eszmék pontos tartalma a kötet egészének szintjéről tárható föl.

Miniatűr portrék színes sorozatát, költők, írók, művészek néhány soros jellemzését, életművek változatos mélységű értelmezését tartalmazza a kötet első része (*Arcképek a köröm hátán*). A merész asszociációkra épülő erőteljes képesítés — a tömörítés adekvát művészi eszköze — révén még elvontabbá válnak az arcképekben rejlő gondolatok. A példázatszerű jelleget öltött portrék legjobb darabjai a megelevenített egyedi sorsok, öntörvényű életművek általános tanulságaiba is világítanak, magatartástípusok és eszmények kvintesszenciája tárulhat az olvasó elé (*Móricz Zsigmond, Dosztojevszkij, Balzac, Hemingway* stb.). Helyenként a kifejlő gondolatok közismert irodalomtörténeti értékelések utánérzéseit takarják, s csupán a megfogalmazás módja újszerű (*Mikszáth, Karinty*). Janus Pannoniustól Salvador Daliig sokféle nemzetiségű, különböző művészeti ágakban munkálkodó, eltérő korokban élő jelentékeny alkotók kerülnek e tág arcképcsarnokba, az érdeklődés széles skálája indokolhatja, hogy az objektív ítéleteket gyakran szubjektív intuíciók helyettesítik.

A sokszínűség óhatatlanul a mozaikszerű töredezettség élményét is ébreszthetné — első pillantásra úgy tűnik, csupán a kronológia és a nemzeti hovatartozás mechanikus rendező elve fűzi össze e portrékat. A kissé rejtőzködő alkatú írói szemlélet jelzesszerű utalásai viszont az egységbe ötvöződés mélyebben meghúzódo szempontjait ígéri, amelyek gondolati-logikai rendszerbe is illeszti az alkotók e heterogén csoportját. Az arcképeket motiváló egyik legfőbb indíték a Janus Pannoniusról írt